

**O FILOZOFII WOBEC ŚWIATA I ŻYCIA
(I JEJ KONCEPCJACH NA ICH TEMAT)**

Marian A. Wesoły
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
ORCID: 0000-0002-5418-8913

Alkmajon z Krotony, *O naturze* (Περὶ φύσεως). Ważniejsza doksografia i fragmenty

ἐχθρὸν ἄνδρα ῥᾷον φυλάσασθαι ἢ φίλον
Wrogiego człeka łatwiej ustrzec się niżli przyjaciela.
Alkmajon, fr. B 5 DK

Alkmajon z Krotony (Ἀλκμαίων Κροτωνιῆτης) działał na przełomie VI/V wieku p.n.e. i był jednym z pierwszych greckich autorów pism *Peri physeos*, którzy następnie przez całe stulecie dociekali wyjaśnień natury wszechrzeczy, traktując ogólnie o powstawaniu i ginieciu, od genezy świata jako całości powstałego z pewnych materialnych elementów, łącznie do powstania istot żywych i człowieka z przyczynami ich zdrowia i chorób.¹

Diogenes Laertios w swej rozległej wykładni *Żywotów i poglądów słynnych filozofów* przedstawił zwięźle Alkmajona z Krotony w rozdziale o pitagorejczykach (VIII 37).² Przyjęło się zaliczać go do przedsokratyków, czyli wczesnych filozofów greckich³, choć w antycznych źródłach nie był jeszcze nazywany filozofem, ale przyrodnikiem czy badaczem natury (*physikos*) w ówczesnym rozumieniu.⁴ Pochodził z Krotony, słynnego miasta południowej Italii, do którego pokolenie wcześniej (ok. 530 roku p.n.e.) przybył z wy-

¹ Na temat tej rozbudowanej wykładni zob. M. Wesoły, *Historia peri physeos und Sophia als Komponenten des griechischen Wunders*, [w:] D. Papenfuß, V.M. Strocka (hrsg.), *Gab es das Griechische Wunder?*, Freiburg, Mainz am Rhein 2001, s. 229–242; G. Naddaf, *The Greek Concept of Nature*, State University of New York Press 2005; L. Rossetti, *Caratteristiche tipologiche dei trattati Περὶ φύσεως nei secoli VI-V a. C.*, „Nova tellus”, 2016, 24, 2. s. 111-146.

² Zob. mój przekład, *Przedsokratycy u Diogenesa Laertiosa — nurt italski. Pitagorejczycy i Eleaci*, „Filo-Sofija” 2015, nr 31, s. 9-33.

³ Podstawą źródłową pozostaje fundamentalna edycja: H. Diels und W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin: Weidmann, 1951–1952⁶. Por. nowe ujęcie: A. Laks et G. Most, *Les débuts de la Philosophie. Des premiers penseurs grecs à Socrate*. Paris 2016 (wersja angielska w 10 tomach: *Early Greek Philosophy*, Cambridge MA 2016).

⁴ O pochodzeniu nazwy ‘filozofia’ zob. L. Rossetti, *La filosofia non nasce con Talete e nemmeno con Socrate*, Diogene Multimedia, Bologna 2015.

spy Samos Pitagoras i zyskał najpierw bardzo wielu zwolenników swej ustnie krzewionej zastrzeżonej mądrości życiowej i wspólnotowej, lecz w następstwie spotkał się z krwawą reakcją ze strony przeciwników politycznych.⁵ Od Arystotelesa wiemy, że działalność Alkmajona przypadała na czasy, gdy Pitagoras był już starcem, czyli mogło to być mniej więcej na przełomie VI/V w. p.n.e. Był wprawdzie słuchaczem Pitagorasa, ale jego zależność od pitagorejczyków (czy odwrotnie) w kwestii przyjmowania pryncypiów jako przeciwstawianych par pozostaje nierozstrzygnięta.

Alkmajon okazał się jednak myślicielem niezależnym w swej oryginalnej formie i treści przekazu. Pitagoras i pierwsi wierni jego uczniowie w ogóle nie spisywali swych nauk, natomiast Alkmajon stworzył traktat *O naturze* (*peri physeos, physikos logos*), z którego znamy od Diogenesa Laertiosa sam początek oraz skąpe fragmenty i doksografię od innych autorów antycznych. W niedawnej edycji tych fragmentów ukazana została ich parenetyczna wykładnia w poetyzującej kompozycji fonicznej, rytmicznej i sonorycznej, czego nie sposób wyrazić w nowożytnych translacjach.⁶ Tytułem przykładu z tej edycji sam grecki zapis w rytmicznej formie poetyckiej fr. 1 DK podajemy poniżej.

Ostatnio w 4. tomie cennej inicjatywy edytorskiej „*Traditio Praesocratica*” ukazało się także wydanie Alkmajona liczące 123 jednostek tekstów w porządku chronologicznym, pochodzących nie tylko od autorów greckich, rzymskich i bizantyńskich, ale i od komentatorów arabskich i hebrajskich.⁷ Wiele z tych tekstów jest powieleniem wcześniejszych testimoniów o Alkmajonie, co świadczy o przetrwaniu jego imienia w późniejszej tradycji filozofii natury.

Poniżej w naszym przekładzie podejmujemy tylko najważniejsze antyczne świadectwa o Alkmajonie i te nieliczne jego *verbatim fragmenta*, które zaznaczamy pogrubionym drukiem. Jako wprowadzenie do lektury tych tekstów niechaj służą te zwięzłe poniższe wywody.

Na wstępie swego traktatu *O naturze* Alkmajon zwrócił się do trzech mężów, którzy zapewne byli pitagorejczykami, a zatem wyznawcami innej

⁵ Zob. nowsze opracowania: Ch. Riedweg, *Pythagoras: Leben, Lehre, Nachwirkung. Eine Einführung*, Beck 2006 (także po angielsku i włosku); Л.Я. Жмудь, *Пифагор и ранние пифагорейцы*. Москва 2012 (wersja angielska: L. Zhmud, *Pythagoras and the Early Pythagoreans*, Oxford 2012).

⁶ M. Année, *Alcméon de Croton. Fragments: traité scientifique en prose ou poème médical?* Paris, Vrin, 2019. Autorka jest badaczką języka greckich archaicznych pieśni parenetycznych. Podówczas Ksenofanes, Parmenides i Empedokles tworzyli poematy *O naturze*, lecz uznanie Alkmajona za autora poetyzującego jest rewelacyjną tezą, z którą trudno nam na razie dyskutować.

⁷ G. Wöhrle (hrsg.), *Alkmaion von Kroton, Hippon von Metapont und Menestor von Sybaris, “Traditio Praesocratica 4”*, In Zusammenarbeit mit Tsiampokalos Theophanis mit Beiträgen von Lammer Andreas, Berlin / Boston 2022.

orientacji, ze swą parenetyczną intencją przedłożenia pewnej wiedzy dostępnej ludziom, wobec powszechnego wtedy przekonania, że jedynie bogowie jasno wiedzą, co odnosi się do rzeczy niejawnych oraz ich samych. Wystąpił z krzewieniem nowej odkrywczej wiedzy o naturze zdobywanej przez wnioskowanie ze znaków, czyli ze świadectw własnej obserwacji i doświadczenia. Takie też było przesłanie pochodzącej z myśli jońskiej owej *peri physeos historia*, czyli dociekania tego, jak wszystko powstaje, rozwija się i niszczy według praw samej natury bez nadprzyrodzonych boskich czynników.

Od Arystotelesa wiemy, że Alkmajon podobnie do pitagorejczyków zakładał pryncypia jako pary przeciwieństw. Jednak nie czynił tego metodycznie, lecz w układzie raczej dowolnym, dotyczącym ludzkich percepcji, jak np. białe — czarne, słodkie — gorzkie, dobre — złe, wielkie — małe. W tym sensie zatem traktował jako dwoiste wiele spraw ludzkich.

Nie wiemy, czy Alkmajon zajmował się kosmogonią i kosmologią, wspólnym przedmiotem zainteresowań wczesnogreckiej myśli. W każdym razie mamy świadectwa o tym, że badał zjawiska astronomiczne, jak ruch planet, gwiazdy, słońce, uznając za płaskie, a księżyc za wydrążony. Znamienne przy tym jest to, że ciałom niebieskim przypisał nieśmiertelną duszę na mocy ich wiecznego i cyklicznego ruchu. Jego argument nieśmiertelności istot boskich zakłada ich ruch cykliczny i sferyczny, natomiast rodzaj ludzki skazany jest na giniecie, gdyż nie może powiązać początku z końcem w obiegu swego skończonego żywota. Tym najwidoczniej różnił się od słynnego poglądu Pitagorasa, który głosił pośmiertną wędrówkę dusz z jednego jestestwa w drugie, w zależności od zachowania się w przeszłym życiu.

Alkmajon najwięcej chyba zajmował się wyjaśnianiem psychologii i fizjologii jestestw organicznych. Według niego zwierzęta obdarzone są zmysłami percepcji, natomiast człowiek oprócz tego potrafi pojmować, czyli rozumnie myśleć. Można przypuszczać, że tłumaczył on dalej procesy myślenia i tworzenia wiedzy ludzkiej.

Był on pierwszym badaczem, który upatrywał w mózgu, a nie w sercu, centralny ośrodek funkcji percepcji i prokrecji. Wszystkie narządy zmysłów (wzrok, słuch, węch i smak) łączą się kanalikami (*poroi*) z mózgiem, do którego przepływają dane wrażenia, a ustają w przypadku zatkania się czy uszkodzenia tych naczyń. Mógł on faktycznie odkryć pory łączące oczy z mózgiem (tj. nerw wzrokowy) poprzez wycięcie gałki ocznej zwierzęcia, chociaż wątpliwe jest, czy szerzej stosował sekcję.⁸

⁸G.E.R. Lloyd, *Alcmaeon and the Early History of Dissection*, "Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin", 59, 1975, s. 113-147 (przedruk w: *Methods and Problems in Greek Science*, Cambridge 1991, s. 164-193); Celesia G., *Alcmaeon of Croton's Observations on Health, Brain, Mind and Soul*, "Journal of the History of Neuroscience", 21, 4 (2012), s. 409-426.

Analogicznie jak fizjologię postrzeżeń zmysłowych wyjaśniał on spermatogenezę od mózgu poprzez kanaliki do części rodnych u obojga rodziców, a także kształtowanie się i odżywianie embrionu. Płód przejmuje płęć tego rodzica, którego nasienie jest obfitsze w swym przebiegu, lecz co do wzrostu embrionu nie ma się pewnej wiedzy. Mleko jako pokarm u zwierząt jest analogiczne do żółtka — pokarmu dla piskląt.

Analogicznie też wyjaśniał fizjologię snu i zgonu napływem bądź zanikiem krwi w obiegu naczyniowym. Z kolei zdrowie i chorobę ujmował w politycznej metaforze równo-prawia (*isonomia*) bądź jednowładztwa (*monarchia*).⁹ Niszcząca jest bowiem przewaga jednego przeciwieństwa nad drugim, jak ciepła nad zimnem, nadmiaru czy niedoboru pokarmu czy innych jeszcze czynników zewnętrznych. Właściwości pokarmów warunkują zdrowie, o czym dowiadujemy się więcej z traktatów hippokratejskich.¹⁰

Nie wydaje się jednak, aby Alkmajon należał do ówczesnych lekarzy praktykujących i podróżujących, jakim był wtedy pochodzący z Krotony słynny Demodekes, o którego burzliwych losach rozpisuje się obszernie Herodot (III 125-138). Lekarze z Krotony uchodzili wtedy za przodujących w Helladzie, lecz Alkmajon był właściwie teoretykiem i badaczem natury, który pierwszy stawiał także kwestie zdrowia i choroby, podejmowane następnie przez wielu innych przedsokratyków.¹¹

Większość fragmentów i świadectw o Alkmajonie dotyczy natury ciała i jego fizjologii, stąd był zaszczytnym prekursorem w tej dziedzinie. Pary przeciwieństw stanowiły założone przezeń pryncypia i tylko to łączyło go z pitagorejczykami. Ponadto przypisuje się mu pewien apoftegmat o fałszywym przyjacielu (może aluzja do bratobójczych walk w Krotonie), a także objaśnienie pochodzenia 'bajki' (*fabula*), nie wiadomo, czy autentyczne.

Alkmajon wywarł znaczący wpływ na kolejnych badaczy w greckiej tradycji dociekań o naturze rzeczy. Sokrates platoński w *Fedonie* wspominał o swoim młodzieńczym zauroczeniu owymi fizjologicznymi dociekaniem o powstawaniu i ginięciu, jednak porzucił je w swym „drugim płynięciu” (*deuteros plous*) dla poszukiwania prawdziwej przyczyny rzeczy w pozazmysłowych ideach-formach. Natomiast w kwestii nieśmiertelności duszy wydaje się on rozwijać argument Alkmajona dotyczący jej odwiecznego ruchu. Filolaos z Krotony i Platon przejęli pogląd Alkmajona, że mózg jest zaczynem

⁹ Zob. S. Kaloumentas, *The Body and the Polis: Alcmaeon on Health and Disease*, "British Journal for the History of Philosophy", 22.5 (2014), s. 867-887.

¹⁰ Zob. Hippokrates, *Wybór pism*, t. I, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył M. Wesoły, Warszawa 2008.

¹¹ Na ten temat zob. M. Wesoły, *Wczesnogrecka filozofia i medycyna: zbieżności i kontrowersje*, [w:] *Antyczne wędrówki transdyscyplinarne*, Gorzów Wielkopolski 2021, s. 323-347.

myślenia.¹² Arystoteles, wielki badacz usposobiony lekarsko i przyrodniczo, napisał o Alkmajonie specjalną księgę, która się nie zachowała. Z kolei jego uczeń Teofrast podjął dyskusję z Alkmajonem na temat percepcji zmysłowych. Późniejsza doksografia w ujęciu Aetiosa wzmiankowała dorywczo o jego poglądach astronomicznych, psychologicznych, embriologicznych i medycznych.

Zestawiamy tu tłumaczone przez nas teksty źródłowe dotyczące Alkmajona w pewnym możliwie systematyzującym porządku, inaczej niż we wzorcowych wydaniach Dielsa-Kranza, Laksa-Mosta, czy w tej najnowszej — osobliwej — edycji dokonanej przez M. Année. Porządek ten, jak powyżej streściliśmy, ujmujemy tematycznie, nadając odpowiednie nagłówki, bez rozcinania tekstów w ich doksograficznej zwartości, a same fragmenty Alkmajona podajemy pogrubionym drukiem łącznie z danym kontekstem autorów, którzy je wybiórczo cytowali. Poszczególne partie tłumaczonych tekstów oznaczamy na podstawie wzorcowej edycji Dielsa-Kranza, bez potrzeby skomplikowanego odniesienia ich do numeracji innych wydań, inaczej zresztą porządkujących cały materiał. Nasz zestaw tekstów i przegląd problemowy jest sumaryczny, bez wnikania w trudności interpretacyjne i różne szczegóły, o czym traktuje literatura naukowa dotycząca Alkmajona, której ważniejsze tytuły cytujemy na końcu artykułu.

ALKMAJON Z KROTONY, O NATURZE (ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ)

1. DIOGENES LAERTIOS VIII 83 (A 1 + B 1 DK)

Alkmajon Krotoniata. On też był słuchaczem Pitagorasa. W większości wypowiada się na tematy lekarskie (τὰ ιατρικά), chociaż niekiedy wyraża się jak badacz natury (φυσιολογῆι):

Dwoistych wiele jest ze spraw ludzkich.

Δύο τὰ πολλά ἔστι τῶν ἀνθρωπίνων.

Wydaje się, że pierwszy napisał traktat fizyczny (φυσικὸν λόγον), jak podaje Faworinos w *Historii rozmaitej* (fr. 74 Barigazzi). [Według niego] **księżyc w ogóle ma taką wieczną naturę** (τὴν σελήνην καθόλου ταύτην ἔχειν αἰδίων φύσιν).

Był zaś synem Perithosa, jak powiada na początku swego pisma:

Alkmajon Krotoniata, syn Perithosa, te słowa rzekł Brotinosowi, Leonowi i Bathyllosowi:

¹² M. Wesoły, *Filolaos z Krotony, O naturze (Περὶ φύσεως) doksografia i fragmenty*, "Peitho. Examina Antiqua", 2022, 13, 1, s. 25-44.

O niejawnych rzeczach, o tych śmiertelnych,
jasność bogowie tylko mają,
jako że ludziom [dane jest] wnioskować ze znaków.
<Doświadczenie to wiedzy poczętek>.

Ἀλκμαίων Κροτωνιήτης τάδε ἔλεξε Πειρίθου υἱὸς Βροτίνῳ καὶ Λέοντι καὶ Βαθύλλῳ·

περὶ τῶν ἀφανέων | περὶ τῶν θνητῶν
σαφήνειαν μὲν / θεοὶ ἔχοντι,
ὥς δὲ ἄνθρωποις | τεκμαίρεσθαι·
< πείρά τοι / μαθήσιος ἀρχά >

Twierdził też, że **dusza jest nieśmiertelna i porusza się ona ciągle, jak słońce** (τὴν ψυχὴν ἀθάνατον, καὶ κινεῖσθαι αὐτὴν συνεχῆς ὡς τὸν ἥλιον).

2. GALEN, *DE ELEM. HIPPIA*. I 9 (A 2 DK)

Pisma dawnych [mędrców] wszystkie zatytułowane były *O naturze* (Περὶ φύσεως), jak Melissosa, Parmenidesa, Empedoklesa, Alkmajona, Gorgiasza, Prodikosa i wszystkich innych.

3. KLEMENS Z ALEKSANDRII, *STROMATA* I 78 (A 2 DK)

Alkmajon Krotoniata, syn Perithosa, pierwszy stworzył traktat fizyczny (φυσικὸν λόγον).

4. IZOKRATES XV 268 (A 2 DK)

Doradzałbym zaiste młodemu... nie wdawać się w wywody dawnych sofistów (εἰς τοὺς λόγους τοὺς τῶν παλαιῶν σοφιστῶν), z których jeden głosił, że nieskończona jest mnogość bytów; Empedokles cztery oraz Waśń i Miłość w nich, Ion nie więcej niż trzy, Alkmajon tylko dwa (δύο μόνα), Parmenides i Melissos jeden, a Gorgiasz w ogóle żadnego.

PARY PRZECIWIEŃSTW JAKO ZASADY

5. ARYSTOTELES, *METAPH.* A 5, 986A22 (A 3 DK)

Inni spośród tych [Pitagorejczyków] powiadają, że zasad (ἀρχαί) jest dziesięć, określanych według zestawu przeciwieństw: kres i bezkres, nieparzyste i parzyste, jedno i wielość, prawe i lewe, męskie i żeńskie, spoczy-

wające i ruchome, proste i krzywe, jasne i ciemne, dobre i złe, kwadratowe i prostokątne.

W taki sposób zdawał się je przyjmować także Alkmajon z Krotony i albo on od nich, albo oni od niego przejęli taki wywód (λόγος). Osiągnął bowiem Alkmajon wiek dojrzały, gdy Pitagoras był już starcem. Wyraził się podobnie do nich. Powiada bowiem, że „**dwoistością jest wiele spraw ludzkich**” (Δύο τὰ πολλά ἐστὶ τῶν ἀνθρωπίνων), określając przeciwieństwami nie tak jak oni je nazywali, ale te przypadkowe pary, jak na przykład: **białe** — **czarne** (λευκὸν μέλαν), **słodkie** — **gorzkie** (γλυκὸν πικρόν), **dobre** — **złe** (ἀγαθὸν κακόν), **wielkie** — **małe** (μέγα μικρόν).

Ten więc w sposób nieokreślony rozmieszczał je pośród innych par, natomiast Pitagorejczycy wykazywali, ile i jakie są przeciwieństwa. Od nich obydwu tyle można wiedzieć, że przeciwieństwa są zasadami bytów.

CIAŁA NIEBIESKIE — BOGOWIE

6. AETIOS II 16, 2. 3; II 22, 4; II 29, 3 (A 4 DK)

[Spośród matematyków niektórzy twierdzą, że] planety przemieszczają się od zachodu na wschód, przeciwnie do ruchu gwiazd stałych. Z tym zgadza się też Alkmajon.

Według Alkmajona słońce jest płaskie.

Alkmajon, Heraklit i Antyfont sądzą, że zaćmienie księżyca zachodzi przez obrót ciała w kształcie misy i jego nachylenia.

7. KLEMENS Z ALEKSANDRII, PROTR. 66, 2 (A 12 DK)

Krotoniata Alkmajon sądził, że ciała niebieskie są bogami mającymi duszę.

8. CYCERON, DE NATURA DEORUM, I 27 (A 12 DK)

Krotoniata Alkmajon, który słońcu, księżycowi i wszystkim innym gwiazdom nadał duszę z powodu boskości, sam nie czuł, że rzeczom śmiertelnym nadaje nieśmiertelność.

DUSZA, MÓZG, ZMYSŁY

9. ARYSTOTELES, DE ANIMA I 2, 405A29 (A 12 DK)

Podobnie do tych [Talesa, Diogenesa z Apollonii i Heraklita] także Alkmajon zdawał się zakładać to, co dotyczy duszy (περί ψυχῆς). Mówi bowiem,

że ona jest nieśmiertelna, gdyż podobna jest do nieśmiertelnych. To jej przypada, jako że zawsze jest w ruchu; poruszają się bowiem ciągle wszystkie ciała boskie: księżyc, słońce, gwiazdy i całe niebo.

10. TEOFRAST, *DE SEN.* 25 (A 5 + B 1A DK)

(25) Z tych zaś, którzy tworzą postrzeżenie nie przez podobieństwo [przedmiotu z organem zmysłowym], Alkmajon najpierw określa różnicę względem zwierząt.

„**Człowiek bowiem** — powiada — **różni się od innych zwierząt tym, że tylko on pojmuję, inne zaś postrzegają, ale nie pojmują**” (ἄνθρωπον γάρ φησι τῶν ἄλλων διαφέρειν ὅτι μόνος ξυνήσι, τὰ δ' ἄλλα αισθάνεται μὲν οὐ ξυνήσι δέ), jako że czym innym jest myślenie (φρονεῖν) i postrzeżenie (αἰσθάνεσθαι), a nie, jak chce Empedokles, tym samym.

Następnie traktuje o każdym ze zmysłów. Słyszy się więc — powiada — uszami, ponieważ próżnia w nich jest zawarta; ta bowiem wydaje odgłos (dźwięk zaś wychodzi z pustki), które powietrze odbija.

Węszy się nozdrzami wraz z oddychaniem, prowadząc wdych do mózgu (ἐγκέφαλος). Językiem zaś rozróżnia się ciecze; będąc bowiem ciepły i miękki rozpuszcza je swym ciepłem; przyjmuje je i rozdziela przez swą gąbczastość i chłonność.

(26) Oczy zaś widzą przez otoczkę wody. Że oko zawiera ogień, jasne jest; uderzone bowiem rozbłyska. Widzi się bowiem rozbłyskiem i czymś przezroczystym, i gdy odbija obraz, na ile czystszy, tym bardziej.

Wszystkie te postrzeżenia wiążą się odpowiednio z mózgiem; dlatego też nikną wraz z ruchem i zmianą miejsca; zatykają się bowiem kanaliki, przez które przechodzą postrzeżenia.

O dotyku jednak niczego nie orzekł, ani w jaki sposób, ani z czym powstaje. Alkmajon więc tyle miał do powiedzenia.

11. AETIOS IV 2, 2; IV 13,12; IV 16, 2; IV 17,1; IV 18, 1 (A 12; A 6-9 DK)

Alkmajon uznaje duszę za samoporuszającą się wiecznym ruchem i dlatego jest nieśmiertelna i bliska rzeczom boskim.

Według Alkmajona, [widzenie powstaje] przez odbicie czegoś przezroczystego.

Według Alkmajona, my słyszymy w próżni wewnątrz ucha; to bowiem jest odgłosem wskutek wniknięcia powietrza. Wszystko bowiem co puste, wydaje odgłos.

Alkmajon [twierdzi, że] w mózgu jest czynnik kierujący (τὸ ἡγεμονικόν); nim więc wężymy, wciągając zapachy przez nozdrza.

Alkmajon [twierdzi, że] wilgocią i ciepłem w języku, bardziej niż jego miękkością, rozróżniamy smaki.

12. HIPPOKRATES, *DE CARNIBUS* XVII, 1 (A 10 DK)

Wiele jest takich błon przed organem wzroku, przezroczystych jak ona sama; tym bowiem oko rozjaśnia, odbija światło i wszystko, co jasne; tym więc widzi się odbijające światło.

13. ARYSTOTELES, *DE GEN. ANIM.* B 6, 744A8 (A 10 DK)

Lecz od wilgoci wokół mózgu oddziela się najczystsza część poprzez kanaliki (πόροι), które zdają się prowadzić od oczu do błony otaczającej mózg.

14. CHALCIDIUS, *IN TIM.* 246 (A 10 DK)

Ukazać więc trzeba naturę oka, o której wielu innych, zwłaszcza Alkmajon Krotoniata, biegły w kwestiach natury, pierwszy odważył się podjąć wyjęcia oka (*exsectio*), a także Kallistenes, słuchacz Arystotelesa, i Herofilos, wiele ważnych odkryć na światło wyjawili. Dwa są wąskie kanaliki (*semitae*), które z siedziby mózgu, gdzie mieści się najwyższa i kierująca moc duszy, do oczodołów prowadzą obejmując naturalne tchnienie (*spiritus*). One to z jednego początku i tego samego pnia postępując, pewnym traktem łączą się w głębi czoła, rozdzielone pewnym rozwidleniem dochodzą do siedziby oczodołów, w której przebiegają skośne łuki brwiowe; tam pęcznieją w głębi włókien z przyjęciem naturalnej wilgoci i tworzą sfery chronione pokryciem powiek, z czego zwane są błonami (*orbis*). Dalej to, że z jednej siedziby wychodzą świetliste kanaliki, poucza o tym głównie sekcja; niemniej poznaje się to z tego, że oba oczy poruszają się razem i jedno bez drugiego nie zdoła się poruszać. Dalej zauważyli, że powłoka samego oka otoczona jest czterema błonami czy włóknami o różnej gęstości. Ich zróżnicowanie i własność, jeśli ktoś zechce poznać, podejmie w tej materii większy trud.

SPERMA, EMBRION, POKARM

15. CENSORINUS, *DE DIE NATALI* 5 (A 13 DK)

Skąd zaś wypływa sperma, wśród nauczycieli mądrości (*inter sapientiae professores*) nie ma zgodności. Parmenides bowiem sądził, że wywodzi się

ona raz z części prawych, raz z lewych. Hipponowi zaś z Metapontu albo z Samos — jak zaświadcza Arystoksenos — wydaje się, że nasienie wypływa ze szpiku i dowodzi to tym, że po pokryciu owiec, jeśli ktoś ubije samca, szpiku prawie nie odnajdzie. Lecz pogląd ten inni odpierają, jak Anaksagoras, Demokryt i Alkmajon z Krotony. Ci bowiem odpowiadają, że po pokryciu owiec samce wyzbyte są nie tylko ze szpiku, ale i tłuszczu, i wielu tkanek mięsnych. Również inna kwestia czyni różnicę zdań między autorami, czy potomek rodzi się tylko z nasienia męskiego, jak pisali Diogenes i Hippon oraz stoicy, czy też z nasienia matki, jak sądzili Anaksagoras, Alkmajon, a także Parmenides, Empedokles i Epikur. Co zaś tyczy się procesu kształtowania się płodu Alkmajon wyznawał, że nic pewnego nie wie, przekonany o tym, że nikt nie zdoła dostrzec, co najpierw w płodzie się kształtuje.

16. ARYSTOTELES, *HIST. ANIM.* VII 1, 581A12 (A 15 DK)

Sperma zaczyna wydzielać się u mężczyzny wpierw zwykle po dopełnieniu dwukrotnie lat siedmiu; jednocześnie też pojawia się owłosienie na kości łonowej, **tak jak rośliny zaczynające wydawać ziarno, najpierw zakwitają** (ἀνθεῖν), jak powiada Alkmajon Krotoniata.

17. ARYSTOTELES, *DE GEN. ANIM.* III 2, 752B22 (A 16 DK)

U zwierząt żyworodnych pokarm, który zwie się mlekiem, powstaje w innej części ciała, w sutkach. U ptaków zaś tworzy to natura w jajach, inaczej jednak, niż sądzą ludzie i jak twierdzi Alkmajon Krotoniata: ponieważ nie białko [jest tym, co tworzy] mleko, ale żółtko. Ono bowiem jest pokarmem dla piskląt; tamci zaś sądzą, że białko wskutek podobieństwa koloru.

18. AETIOS V 3, 3; V 14, 1; V 16, 3; V 17, 3 (A 13; B 3; A 17; A 13 DK)

Według Alkmajona częścią mózgu [jest sperma].

Według Alkmajona „**samce mułów są bezpłodne wskutek wątlności nasienia i wychłodzenia, samice zaś dlatego, że ich macica nie roztwiera się**” (τῶν ἡμιόνων τοὺς μὲν ἄρρενας ἀγόνους παρὰ τὴν λεπτότητα τῆς θορῆς καὶ ψυχρότητα, τὰς δὲ θηλείας παρὰ τὸ μὴ ἀναχάσκειν τὰς μήτρας). W ten bowiem sposób on się wyraził.

Według Alkmajona, całym ciałem żywią się embriony; wchłaniają bowiem, jak gąbka, składniki odżywcze pokarmu.

Według Alkmajona, [w brzuchu matki kształtuje się najpierw] głowa, w której zawiera się czynnik kierujący.

SEN, ŚMIERĆ, ZDROWIE — CHOROBA

19. AETIOS V 24,1; V 30,1 (A 18; B 4 DK)

Alkmajon powiada, że sen jest wynikiem odpływu krwi ku naczyniom krwionośnym, przebudzenie zaś jej napływu, a śmierć odpływem zupełnym.

Według Alkmajona, to, co utrzymuje zdrowie, jest **równoprawiem** (ἰσονομία) mocy: wilgoci — suszy, zimna — ciepła, gorzkiego — słodkiego, i innych [przeciwieństw]. Natomiast **jedynowładztwo** (μοναρχία) w nich sprawia chorobę; niszcząca jest bowiem przewaga jednego nad drugim. A przyczyny chorób w sensie sprawczym to nadmiar ciepła lub zimna, w sensie materialnym to nadmiar pokarmu lub niedobór, w sensie miejsca krew wewnętrzna lub mózg. Tworzy się w nich niekiedy i z przyczyn zewnętrznych, takich jak wody, miejsca, trudy lub gwałty, czy innych do tych podobnych. Zdrowie zaś jest współmiernym wymieszaniem tych jakości.

20. ARYSTOTELES, *PROBL.* XVII 3, 916A33 (B 2 DK)

Ludzie bowiem — powiada Alkmajon — **dlatego giną, bo nie zdołają początku z końcem połączyć** (διὰ τοῦτο ἀπόλλυσθαι, ὅτι οὐ δύνανται τὴν ἀρχὴν τῷ τέλει προσάψαι).

Powiedziane wybornie, gdyby ktoś powierzchownie pojmował jego wypowiedź i nie chciałby uściślić tego stwierdzenia. Bo jeśli [ludzki żywot] jest kołem, a w kole nie ma ani początku ani końca, to bycie wcześniejszymi nie byłoby bliżej początku, ani my od tamtych ani tamci od nas. (cf. Aryst. *Phys.* 8, 264b27): Nie zbiega się przecież z początkiem koniec.

WSPOMNIENIE PLATOŃSKIEGO SOKRATESA

21. PLATON, *PHAED.* 96 A-B (A 11 DK)

Ja zatem, będąc młody z podziwem, zapragnąłem tej mądrości (σοφία), którą nazywają badaniem o naturze (περὶ φύσεως ἱστορίαν). Wydawała mi się bowiem być wspaniałą, by poznać przyczyny każdej rzeczy: dlaczego powstaje wszystko i dlaczego ginie i dlaczego jest (διὰ τί γίγνεται ἕκαστον καὶ διὰ τί ἀπόλλυται καὶ διὰ τί ἔστι). I częstokroć zmagając się z samym sobą, dociekałem przede wszystkim tego: czy skoro ciepło i zimno uchwyci jakieś gnucie — jak głosili niektórzy — to wtedy istoty żyjące się rozwijają? I czy krew jest tym, czym myślimy, czy może powietrze lub ogień? Albo żadne z nich, mózg zaś jest tym, co dostarcza wrażeń słuchu, wzroku i powonienia, z czego powstaje pamięć i mniemanie, a z pamięci i mniemanie bierze się ustalenie,

podług czego powstaje wiedza. A znów od nich dociekając przyczyn ginięcia, także co do zdarzeń na niebie i na ziemi, w końcu doszedłem do przekonania, że do takiego dociekania jestem z natury niezdolny, jako iż żadne to dzieło.

APOFTEGMAT I RODOWÓD BAJKI

22. KLEMENS Z ALEKSANDRII, *STROM.* VI 16 (B 5 DK)

Alkmajon z Krotony bowiem mówił:

wrogię człeka łatwiej ustrzec się niżli przyjaciela.

ἐχθρὸν ἄνδρα ρᾶιον φυλάξασθαι ἢ φίλον

— Sofokles zaś stworzył wiersz w *Antygonie* (652):

Jakaż by była większa rana niż przyjaciel zły?

τί γὰρ γένοιτ' ἂν ἔλκος μείζον ἢ φίλος κακός;

23. IZYDOR Z SEWILLI, *ORIG.* I 40 (A 2 DK)

Poeci nazwali bajki (*fabulas*) od bajdurzenia (*fando*), gdyż nie są zdarzeniami faktycznymi, lecz tylko zmyślonymi w mowie. Tak zostały wprowadzone, aby w wymyślonej rozmowie między zwierzętami niemymi pewien obraz życia ludzi był rozpoznawany. Podaje się, że pierwszy miał je wynaleźć Alkimon [?] Krotoniata; nazywane są też ezopowymi, gdyż u Frygów on [Ezop] w tym zasłynął.

Z greki i łaciny przełożył Marian A. Wesoly.

EDYCJE TEKSTÓW (W UKŁADZIE CHRONOLOGICZNYM)

Wachtler J., *De Alcmaeone Crotoniata*, Leipzig 1896.

Diels H. und Kranz W., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin: Weidmann, Vols. I–III, 1951–1952⁶.

Timpanaro Cardini M. (a cura di), Pitagorici, *Testimoninze e Frammenti*. Firenze I. 1958 (1969), s. 124–153.

Laks A. et Most G. W. (éd.), *Les débuts de la philosophie: des premiers penseurs grecs à Socrate*, Paris 2016, s. 401–417 [wersja angielska: *Early Greek Philosophy: Western Greek Thinkers* (Volume 5, Part 2), Cambridge, Mass, 2016, s. 737–771].

Année M., *Alcméon de Crotonne. Fragments: traité scientifique en prose ou poème médical?* Vrin, Paris 2019.

Wöhrle G. (hrsg.), *Alkmaion von Kroton, Hippon von Metapont und Menestor von Sybaris*, "Traditio Praesocratica 4", In Zusammenarbeit mit Tsiampokalos Theophanis mit Beiträgen von Lammer Andreas, Berlin / Boston 2022.

WYBRANE OPRACOWANIA (ALFABETYCZNIE)

- Cambiano G., *Patologia e metafora politica. Alcmeone, Platone, Corpus Hippocraticum*, "Elenchos", 1982, 2, s. 219-236.
- Celesia G., *Alcmaeon of Croton's Observations on Health, Brain, Mind and Soul*, "Journal of the History of Neuroscience", 21, 4 (2012), s. 409-426.
- Ebner P., *Alcmeone Crotoniate*, "Klearchos", XI (1969) s. 25-77.
- Fausti D., *Alcmaeone di Crotona*, "Studi Classici e Orientali", 22 (1973), s. 85-110.
- Hankinson R., *Cause and Explanation in Ancient Greek Thought*. Oxford 1998.
- Krokiewicz A., *Zarys filozofii greckiej. Od Talesa do Platona*, IW Pax, Warszawa 1971, s. 108-111.
- Lloyd G.E.R., *Alcmaeon and the Early History of Dissection*, "Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin", 59, 1975, s. 113-147 (przedruk w: *Methods and Problems in Greek Science*, Cambridge 1991, s. 164-193).
- Lebedev A., *Alcmaeon on plants: a new fragment in Nicolaus Damascenus*, "La parola del passato", 48, 1993, s. 456-460.
- Leikola A., *Alcmaeon of Croton as the Founder of Western Biology*, [w:] *Opuscula Instituti Romani Finlandiae* 4 (1989), s. 43-52.
- Longrigg J., *Greek Rational Medicine: Philosophy and Medicine from Alcmaeon to the Alexandrians*, London 1993.
- Kaloumentas S., *The Body and the Polis: Alcmaeon on Health and Disease*, "British Journal for the History of Philosophy", 22.5 (2014), s. 867-887.
- Mansfeld J., *Alcmaeon: "Physikos" or Physician? With some remarks on Calcidius' "On Vision" compared to Galen, Plac. Hipp. Plat. VII'*, w: J. Mansfeld and L. M. de Rijk, (eds.), *Kephalaion: Studies in Greek Philosophy and its continuation offered to Professor C. J. de Vogel*, Assen 1975, s. 26-38.
- Naddaf G., *The Greek Concept of Nature*, New York 2005.
- Perilli L., *Alcmeone di Crotona tra filosofia e scienza. Per una nuova edizione delle fonti*, "Quaderni Urbinati di Cultura Classica", 3, 2001, s. 55-79.
- Riedweg Ch., *Pythagoras: Leben, Lehre, Nachwirkung. Eine Einführung*, Beck 2006 [wersja angielska i włoska]
- Teti D., *Alcmeone e Pitagora. Scuola medica crotoniata e scuola pitagorica italica*, Padova 1970.
- Thivel A., *'L'astronomie d'Alcméon'*, [w:] *L'astronomie dans l'Antiquité classique*, Paris 1979, s. 57-72.

- Wesoły M., *Przedsokratycy u Diogenesa Laertiosa — nurt italski. Pitagorejczycy i Eleaci*, „Filo-Sofija” 2015, nr 31, s. 9-33.
- Wesoły M., *Wczesnogrecka filozofia i medycyna: zbieżności i kontrowersje*, [w:] *Antyczne wędrówki transdyscyplinarne*, red. A. Niekrewicz, E. Skorupska-Raczyńska, K. Taborska, Gorzów Wielkopolski 2021, s. 323-347.
- Wesoły M., *Filolaos z Krotony, O naturze (Περὶ φύσεως) doksografia i fragmenty*, “Peitho. Examina Antiqua”, 2022, 13, 1, s. 25-44.
- Жмудь Л. Я., *Пифагор и ранние пифагорейцы*. Москва 2012 [wersja angielska: Zhmud L., *Pythagoras and the Early Pythagoreans*. Oxford 2012].

Marian A. Wesoły

Alcmaeon of Croton, *On Nature* (Περὶ φύσεως). Main Doxography and Fragments

Alcmaeon of Croton (sixth-fifth century BC) was an early Greek physician-philosopher and medical theorist of considerable originality, the author of the lost writing *Peri physeos*. He was most concerned with explaining the psychology and physiology of living beings, the definition of health and disease. After a general introduction, we give in the new Polish translation the most important ancient testimonies about Alcmaeon, in some possibly systematizing order, according to thematic headings, without dissecting the texts in their doxographic compactness, and we give his few *verbatim fragmenta* in bold print, together with the given context of the authors who selectively quoted them.

Keywords: Alcmaeon of Croton, early Greek natural science, biology, health and disease.